

ПРЕПЛИТАНИЯ И ТРАНСФОРМАЦИИ ПО ОСТА ЗАВИСИМОСТ-НЕЗАВИСИМОСТ В МАРИШКИЯ ВЪГЛИЩЕН РАЙОН²

Keywords: energopower, energopolitics, decarbonisation, just transition, coal communities

Abstract: The question of energy independence is central to the public debate surrounding the planned closure of Bulgaria's coal-powered energy industry. However, (in)dependence manifests itself at different levels in the personal retellings of workers and dwellers from the Maritsa East region. This contribution examines images and narratives of dependence and independence against the backdrop of the initiated shutdown of the coal industry. Furthermore, it explores how the emerging "dependence-independence" axis interacts with the drive for decarbonisation, the dream of a just transition, and the ways in which shifting energopower shapes life in a coal region in transition.

Какви са нагласите към Зеления преход сред най-пряко засегнатите групи в българското общество – жителите на въглищните райони – седем години след началото на този опит за паневропейски преход към нисковъглеродна енергетика? Публичният дебат, както и медийното отразяване на разгърналите се протестни и стачни действия на миньори и енергетици от последните години, се занимават с вариации на този въпрос. Не е учудващо, че обичайно поставяните в опозиция разкази на експерти и работници, се движат в оценките си за политиките и плановете за трансформация към въглеродна неутралност по скалата *справедливо* и *несправедливо*. Не е учудващо, защото тази посока на дискурса се задава отгоре-надолу още в основополагащите документи на Зеления пакт. Справедливостта първоначално формулирана като *fairness* (Европейска комисия, 2019), впоследствие се утвърждава като *just transition* през механизмите за финансиране, напр. Фонд за справедлив преход (Европейски парламент, 2026). Идеята за справедливия преход резонира и отдолу-нагоре, в реакцията на миньорите и енергетиците срещу Териториалните планове за справедлив преход, които поискаха гаранции

¹ Елица Капушева е докторант в катедра „Етнология“, Философско-исторически факултет, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“.

² Статията е разработена в рамките на научноизследователски проект на тема „Бъдеще в капана на въглеродното минало“, финансиран от Европейския съюз – Next Generation EU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект ДУЕКОС BG-RRP-2.004-0001-C01.

за икономическа справедливост спрямо работещите в сектора. Макар и водещи, справедливостта и несправедливостта не са единствените маркери, които рамкират представите и интерпретациите относно прилагането на зелените европейски политики и техните последици за живота на „обикновените хора“.

Разломът справедлив-несправедлив Зелен преход беше засенчен в пика си от въпроса за енергийната несигурност на Европа вследствие на пълномащабното нахлуване на Русия в Украйна. След февруари 2022 г. геополитическите кризи поставиха на преден план въпроса за енергийната *зависимост* на Европа от Русия, което от своя страна преориентира тревогите и съмненията относно икономическата справедливост на Зеления преход и към безпокойство за енергийната независимост на България.

Настоящият доклад е вдъхновен от възможността да участвам в теренното изследване от финалния етап на научноизследователския проект *„Бъдеще в капана на въглеродното минало“*, проведено в края на месец март 2026 г. в района на въглищния басейн Марица-изток. Въпреки краткото пребиваване на терен и факта, че участвах в заключителната фаза на изследването, замислена като моментен сондаж, който да допълни, потвърди или опровергае динамиките, запечатани по време на предишната работа на изследователския екип, срещите и разговорите предизвикаха у мен упорити размишления и изкараха на повърхността въпроси къде се наместват темите за (не-)справедливостта и (не-)зависимостта.

Това, което най-силно привлече вниманието ми, бяха именно появите на образи, разкази и интерпретации на зависимост и независимост. Те отчасти пасват на доминиращите публични наративи за ролята на икономическата и политическата зависимост във въгледобива, а оттам и на опитите за спасяване на въглищните централи. Но във същото време рязко се различават от мащабния образ на (не-)зависимостта и разкриват нови нюанси за съжителството на хората в един въглищен регион, както помежду си, така и с околната среда, с индустриалната инфраструктура и с населените места. В съвкупност те представят една по-особена гледна точка за това как споменът за въглищното минало се преплита с догонването на амбициите на настоящето и представите за въглеродно неутрално бъдеще.

В този текст имам за цел да разгледам проявленията точно на тези образи и разкази за зависимост и независимост и как те оформят една ос, която дава тласък на някои от възприетията за Зеления преход. Ще използвам опозицията зависимост-независимост като антропологичен обектив, за да изследвам как тя си взаимодейства с три понятия, които считам за смислообразуващи за въглищните общности, а не просто региони, в преход: декарбонизация, енерговласт и справедлив преход.

Преди да премина към същината на този текст, държа да направя две уточнения. Първо,

това, което представям като емпиричен материал са само фрагменти от ограничен брой интервюта. Съгласно дизайна на проучването те са замислени да обхващат по-широк спектър както по отношение на обсъжданите теми, така и по отношение на самите респонденти. Затова и примерите за зависимост и независимост, които прилагам, са толкова разнородни и успяват едва да щрихират един богат диапазон от житейски преживявания. Второ, това полярно разграничение между зависимост и независимост съществува преди всичко в очите на наблюдаващия, т.е. в случая на моите интерпретации като изследователка. Важно е да отбележим присъствието на тази субективност в анализа, защото тя надгражда върху субективни разкази, поради което, както ще видим по-долу, границите между зависимостта и независимостта често се размиват, а не представляват кристално контрастни противоположности.

Три вектора за анализ

Къде и как горепосочените три понятия се вписват в това изследване на наративи и образи на зависимост и независимост? Това, върху което се спирам тук (по-подробно върху зависимост/независимост и по-бегло върху справедливост/несправедливост) не са характеристики на самите политики и на начина, по който те предвиждат да адресират наболелите предизвикателства, в случая на Европейския зелен пакт – климатични и екологични. Напротив, те са характеристики на това как тези политики и планове за действие се възприемат и оценяват от различните актьори: тези, които ги разработват, тези, които ги прилагат, гражданите, и неминуемо тези, които по някакви причини се противопоставят. Може да се каже, че това са пожелателни характеристики.

В областта на действията, свързани с климата и околната среда – било то научни изследвания, директни действия или изготвяне на политики – съществува изобилие от оперативни и аналитични понятия, които притежават много ясни, дори веществени, измерения. В контекста на промените в Маришкия басейн се спирам на декарбонизацията, енерговластта и справедливият преход, защото смятам, че те носят много силен социално-политически заряд и потенциал да дадат хоризонт за разсъждение какви са преживяванията на хората на терен наред драстично променящи се условия. В една социална и икономическа среда, която доскоро е обещавала сравнително сигурни житейски траектории, сега тази сигурност е поставена на карта.

Доминик Бойър въвежда понятието енерговласт (и енергополитика)³ като

³ Разработва това понятие е част от колаборативно антропологично изследване проведено заедно с антроположката Саймин Хау. Резултат от изследването е *дуография* – две книги, написани отделно от двамата автори (съответно *Energopolitics: Wind and Power in the Anthropocene* на Бойер и *Ecologics: Wind and Power in the Anthropocene* на Хау), които се основават на общи теренни проучвания, архиви и срещи и

продължение на идеите на Фуко за биовласт и биополитика и на идеите разгърнати в политико-историческия анализ на наследството на енергийния сектор в новите екологични политики на Тимъти Мичъл в книгата *“Carbon Democracy: Political Power in the Age of Oil”* (2023). Като концепция за властта, енерговластта насочва вниманието към въздействието на горивата, енергийните източници електроенергията върху политиката, капитала, икономиката и социалното възпроизводство (Boyer, 2019: 15). Енерговластта обусловена от енергийната материалност и инфраструктура, както Бойър предлага (пак там), може да послужи за изследване и съпоставка на случаи на възникване на нови енергийни клъстери, въвеждането на нови технологии и техният социален, политически, икономически и екологичен отпечатък. Фокусът в изследването на Бойър и Хау е върху вятъра, земята и енергията и как съвременната енергополитика ги преплита с нови функции и с унаследени значения. Смятам, че понятието „енергийна мощност“ се явява полезно не само за изследването на появата на нови, устойчиви или възобновяеми енергийни режими, нито само за сравнението им спрямо тези, захранвани с изкопаеми горива. В случая на Маришкия басейн през енерговластта можем да разгледаме в движения промените и несигурностите предизвикани от усилията за декарбонизация.

Когато става дума за декарбонизация като стратегия за смекчаване и адаптация към последиците от климатичните промени, тя има ясна дефиниция: развързването на производството на енергия и индустриалното производство на други блага от фосилните горива. В същото време декарбонизацията се превърнала и в нещо като поп-понятие, което има за цел да покаже принадлежността към устойчив и екологичен мироглед. В този ред на мисли декарбонизацията може да се използва като призма, през която да наблюдаваме формирането на „зелените субекти“ (Paterson, Strippel, 2012), но как се отнася към промените, които преживяват „въглеродните субекти“ от миналото? Както Делсгард и колектив посочват: „ролята на въглерода в културната промяна се простира далеч отвъд това, което в обществения и политическия дискурс се нарича с мъгляви термини като „зелени преходи“ или „зелени трансформации“ (e.g. Scoones et al., 2015), чиято абстрактна цел често – макар и невинаги – се изразява в намаляване на емисиите на парникови газове (въглерод)“ (Dalsgaard et al., 2025: 2). Въглицата в случая имат и културна функция, тя може да бъде градообразуваща (Цонева, 2025) или като някакъв житейски лайтмотив, по примера на Аспарухов и Пенджекова-Христева (2026) и тяхната метафора *memoria carbonara*, т.е. всички слоеве от житейски опит, институционална памет и колективна символика които формират един въглищен регион не просто като географска

които могат да се четат ползотворно заедно, но същевременно са самостоятелни по отношение на аналитичните си цели.

област, а като общност пропита от (съвсем буквално и в телата) и дълбоко обвързана с възгледите. Тук декарбонизацията въвежда въпроса: освен материално, как културно и социално се декарбонизира едно „карбонизирано“ население? Например може ли това да се открие през подобни образи и разкази за зависимост/независимост.

Третият вектор за анализ е идеята, може да се каже и мечтата, за справедлив преход. Тази посока за размисъл ми се струва неизбежна, тъй като в крайна сметка за това се борят и Зеленият пакт, и миньорските стачки. Интересният момент у нас е, че разговорът за зеления преход е повлиян освен от напрежението възникнало между работниците и местните и плановете за затварянето на възгледните централи, също и от спомените и опита от прехода към демокрация и пазарна икономика (Цонева, 2024). Това допълнително измества фокуса на справедливия зелен преход от по-големия дебат за климатична справедливост (виж. например Декларация за климатична справедливост (Колектив, 2021)).

Оста „зависимост-независимост“

Като социални учени неизбежно се впускаме в теренната работа с предварителни представи, нагласи и субективни възгледи, които в различна степен оставят следа върху срещите, хода на разговора и в крайна сметка върху анализа. Една такава нагласа, която осъзнавах, когато започнахме обиколките в Раднево, Трояново, Бели бряг, Обручище и Гълъбово, беше съсредоточеността ми върху това как Европейският зелен пакт, в частност като документ и в по-широк план като проявление на идеите за нов зелен обществен договор (Pettifor, 2019), се колебае между различни наративи за справедливост и несправедливост. В досегашния ми подход за осмисляне на комплексностите, произтичащи от планираното закриване на възгледобивната промишленост, това вземаше превес над въпросите, свързани със зависимостта и независимостта. Под влияние на обществения дебат и медийното отразяване, основните асоциации бяха следните. Зависимостта, както отбелязах по-горе, като предизвикателство с геополитически характер – енергийна зависимост от чужди ресурси или стремеж за запазване на енергиен суверенитет. Независимостта се свързваше по-скоро със сферата на частното, например през идеята за производство на ток за лични нужди, която се популяризира покрай либерализация на пазара за електроенергия за битови потребители, която обаче все още не е толкова достъпно решение.

Зависимостта и независимостта, на която се натъкнахме, понякога изразени дословно, понякога по-косвено вплетени в разказа, се отклоняват от тези рамки и се впускат в различни посоки, касаещи личния опит, обществените процеси в региона и даже имат исторически елемент. Опозицията зависимост/независимост, не оформя толкова самите наративи около

Зеления преход, а по-скоро дават обща представа за всичко, което го предшества, и за възможните бъдещи изходи или резултати от този процес.

Например билбордът на входа на гр. Раднево дава визуален израз на тази теза. На страната, която тук нямаме заснета, която се вижда на излизане от града в посока Стара Загора, пише: „Зелената сделка=МАФИЯ“, посочвайки без завоалиране към поставената на карта енергийна независимост на страната, като посланието е рамкирано в една добре позната анти-ЕС реторика. От тази страна (Фиг. 1), надписът, който посреща пристигащите в града, казва: да, енергийната независимост е застрашена, но от теб *зависи* какво ще се случи. Това послание респонсибилизира, но и овластява, като дава импулс за дейтелност в един процес на трансформация, който често е описван като неизбежен и заради мащабността си и риска, който се опитва да предотврати, неподвластен на влияния *отдолу*. Зависимостта и независимостта в случая битуват от двете страни на един билборд, едната се отнася до колективното благосъстояние, а другата – до личната отговорност и способността за действие (по какъвто и начин и в каквато и посока да си представят това действие авторите на билборда). По подобен начин се движат и кръстостват – сдвоени или в противоположност – различни равнини на значение и в другите ситуации, когато се натъкнахме на тях.

Фиг. 1 „ОТ ТЕБ ЗАВИСИ! Енергийната независимост на България Можем заЕдно ПОМИСЛИ СИ!“
Билборд гр. Раднево, Март 2026 г.

Зависимости – между частното и общественото

Трудно е да отделим някои от формите за зависимост, както тя се появява в разказите за живота във въгледобивния район, от механизмите на политическата и

икономическата зависимост, които считаме за „естествени“ в по-малките населени места с голяма концентрация на икономическа и политическа власт и неизбежен резултат от процесите през последните десетилетия (Karusheva et al., 2022). Ако успеем обаче да се дистанцираме от този пласт, можем да открием как зависимостта се прехвърля от личното към общественото и обратно. Тук е важно да направим уточнение, че особено при примерите за зависимост, част от историите, които чухме, са така наречените според Палмбергър и Гъоч, както и други изследователи на ролята на наратива в антропологичните изследвания, „полирани разкази“ – житейски истории, политически разкази, клюки, вицове, народни приказки, легенди и митове (Götsch, Palmberger, 2022: 1), които респондентите са „репетирали“ и преди.

Колективната зависимост от ТЕЦ-овете освен, че се изразява в това, че те са основният работодател, се вижда и в инфраструктурата на населените места. От Стара Загора до Гълъбово зелени площи, детски площадки или пенсионерски клубове са облагородени с финансиране от частните централи. Както показват снимките по-долу в с. Обручище обновяването на кметството и детската площадка са израз на корпоративната социална отговорност на Контур Глобал Марица Изток 3.

Зависимостта като отговорност и управленски ангажимент можем да открием още в думите на кмета на селото, г-н Габровски: „Селото годините назад имало е около 550 ученика... ученика в училището, което още съществува, благодарение на Община Гълъбово и американския ТЕЦ ЕйЕС [AES], които всяка година спонсорират училището за гориво, храна. Учениците, всичките ученици са 32-ма и всички се хранят безплатно. Та, ТЕЦа... но основно Община Гълъбово е поела ангажимента, г-н Тонев, училището да съществува, докогато той бъде кмет, също и аз. С него поехме ангажимента, едно от важните неща, че училището е запазено и детската градина“ (курсив мой). Тук очевидно позицията на респондента е от решаващо значение за това как този ангажимент е изобразен в разказа, т.е. не като политическа и икономическа зависимост, а като отговорност, от която зависи бъдещето на региона чрез образованието и обезпечаването на младежта. Зависимостта се явява отговорност към добруването на населението и (мандатни) усилия Обручище да се поддържа живо.

Фиг. 2 Детската площадка и кметството в с. Обручище, реновиран с финансовата подкрепа на Контур Глобал Марица Изток 3, март 2026 г.

Зависимостта – дали морално оцветена като добра или лоша, което е обвързано с ролята и гледната точка на разказвачите – е по-вероятно да се движи между частното и общественото. Такъв е случаят със Стефан Николов, който от години заедно с Грийнпийс се бори срещу замърсяването на Гълъбово от ТЕЦ „Брикел“. В лично качество той е заклеймен от своите опоненти като „екорекетър“, зависим от зелената мафия. Тази зависимост „пречи“ на Гълъбово да се развива и да бъде икономически независимо. Неговият протест и публични действия, обричат града и района на зависимост от европейските политики. От друга страна, неговите аргументи защо ТЕЦ „Брикел“ без да носи отговорност, се базират на политическата обвързаност и зависимост на кмета, която предава надолу по веригата към работници и техните семейства, потребители и местни бизнеси.

Независимости – темпорални аспекти

Докато зависимостта лавира между частното и общественото, интересен момент е, че примери, илюстриращи независимостта, криволичат във времето. Тук ще открия два примера. Тази темпоралност на независимостта се дължи, от една страна, на силния спомен за социалистическото минало и мините като физическото наследство на този период. Нишка за независимостта се появи в разказа на пенсионирана семейна двойка и двамата работили в ТЕЦ-а. С плам разказват историята за поставянето на бюст на Димо Дичев, виден деец на БКП от региона, и именуването на ТЕЦ на негово име: „... паметника с триста зора склониха го, направиха го и ето ТЕЦ Димо Дичев се казва вече, ТЕЦ Марица Изток 3, ТЕЦ Димо Дичев. Дойде 1989 година и една сутрин отивам на работа и както е библиотеката отсреща, така един голям двор има. Паметника свален. Той беше пред централата и обърнат главата на паметника, ей така надолу и викам, то ни жив, ни умрял да си. Умрелият не е искал паметник, наследникът не е искал паметник. Направиха му паметник и... развалина, че после един Димо Божков той почина, работеше там. Говорих с него и той направи организация, организира паметника, отиде в

Обручище.“ И старата и „новата“ статуя на Дичев, днес се намират на площада пред читалището в Обручище между паметниците в памет на участниците в Старозагорското въстание и на войниците, загинали в Балканската война. Така събрани, статуите и на фона на разказа на респондентите, показват как минното дело и усилията за развиване на въглищната енергетика в региона се възприемат като продължение на усилията за установяване и укрепване на независимостта на държавата.

Фиг. 3 Статуи на Димо Дичев с. Обручище: от ляво старата статуя, от дясно новата, която е преместена от днешния ТЕЦ „Контур Глобал Марица 3“, март 2026 г.

Да се върнем към наши дни с друг пример, който разкрива темпоралната динамика на независимостта, който условно наричам отвоюваната независимост на с. Бели бряг. Както отбелязва Манчева, на база първото теренно изследване по проекта, село Трояново и село Бели бряг, макар и не напълно обезлюдени, са в процес на демографска и инфраструктурна промяна, „разтегната в повече от десетилетия и загнездена в съзнанието и спомените на местни хора“ (Манчева, 2025:56). Причината затова е, че въгледобивните планове започват да навлизат в землищата на и около селата, което налага продажба на земята и къщите на ММИ. След като жителите напуснат, къщите поетапно се разрушават и земята се заравнява и подготвя за разширяването на рудника (пак там). Манчева прави паралел с т. нар. „призрачни“ или „изчезващи села“. За наша голяма изненада, при посещението в Бели бряг кметската наместничка сподели, че рудникът е сменил своя курс и няма да се разраства в посока Бели бряг и някои от жителите мислят за завръщане. Въпреки че селото продължава да е зависимо от работата и развитието на рудниците и ТЕЦ-овете, както и целия регион, тази внезапна и неочаквана промяна създава усещане за надежда за развитие, че селото има бъдеще, а оттук и усещане за независимост наред с мрачните прогнози за региона.

Повечето разкази и образи, на които се натъкнахме, обаче от гледна точка на субективната оценка на респондентите, размиват контурите в опозицията зависимост-независимост. Един пример, който илюстрира това по любопитен начин, е оценката, че Раднево се развива по-добре и има перспективи за по-стабилно и сигурно бъдеще, защото там се намира централата на Мини Марица-изток. Този разказ за „независимо“ Раднево в контекста на обусловен от икономически и индустриални промени регион, показва, че отношението и разбирането на зависимост-независимост е условно и също е обект на несигурност, т.е. може да се изменя.

Преплитания и трансформации

Нека обвържем тези фрагменти на зависимост и независимост с трите аналитични концепции, посочени по-горе: как си взаимодействат с процеса на декарбонизация, мечтата за справедлив преход и начините, по които трансформиращата се енерговласт определя живота в един въглищен район в преход.

Да започнем от енерговластта, капсулирана досега във въглищата, която изглежда като да бъде първа по ред за трансформация през логиката на устойчивостта и зеления капитализъм. Натискът за енергиен преход, който се състои най-напред в затварянето на централите в заложените срокове, и начините, по които той разбунва въображението в посока зависимост/независимост, сякаш правят още по-трудно откъсването от въглищните начала на енергетиката в региона. Липсата на яснота, както и гаранции за икономическа сигурност (например, както са описани от Цонева, 2025) успешно заключват представата за сигурност във въглищната индустрия. В допълнение, в новата, все още недефинирана и неясна, енерговласт, вероятно на възобновяемите енергийни източници, липсва разговорът за възпроизводителността на енергийната индустрия.

Тези слоеве на зависимост също показват, че декарбонизацията със своята екзистенциалност, освен без въглищата, ще остави региона без *въглищари*, не заради очаквана промяна на професионалните поприща, а заради липсата на друга алтернатива. Интересен момент, е че дори активистите срещу замърсяването не си представят региона без *работещите* въглищни централи. В контекста на въпроса за това как да се декарбонизира не индустрията, а възприятията и социалния свят на цели поколения, чиито живот е обусловен от работата на и в централите, се оформя следния въпрос за по-нататъшен критически анализ. Ако въглищната енергетика е имала градообразуващи функции, то какви социални функции ще има декарбонизацията и могат ли те да бъдат *градоспасителни* например?

Изглежда, че във визията за справедлив преход се преплитат спомени за миналото благоденствие и сигурност. Прави впечатление, че поне в разказите, които чухме, липсва

рефлексия за климатичните и екологични аспекти на зависимостта и независимостта, напр. свързани със специфични заболявания или здравни проблеми (изключение правят активистките позиции). Въпреки множеството декларации за климатична справедливост (към околната среда и другите видове), която да върви ръка за ръка с икономическата справедливост (към хората), комбинацията от двете отсъства в опитите за въобразяване на справедливия преход. С оглед на процесите в региона, това не е изненадващо, но е сигнал, че Зеленият преход все повече и в практиката, и в съзнанието на хората, се отдалечава от темите за климатичните промени.

Заклучение

Този текст успява само да щрихира някои проявления на зависимост и независимост от разказите на хора, живеещи, работещи и работили в Маришкия басейн. Със сигурност има още много, които в срещите с респондентите остават неизговорени, както и от житейския опит на всички останали, до които не достигнахме. Струва ми се, че този подход за обследване и анализ на комплексностите и трансформациите конкретно в Маришкия басейн, но и за един български въглищен регион със своите особености на фона на мащабен опит за откъсване от фосилната енергия, дава нови посоки за осмисляне на въглищната реалност в преход. Този подход едновременно инкорпорира доминиращи наративи от публичното пространство, но и ги разчупва, като дава допълнителен контекст и нюанси, които заземяват проблема и разгръщащите се социални, икономически и политически напрежения. Едно по-продължително последващо проучване би могло да обхване още перспективи, да се занимае критично с повтарящите се елементи и противоречия и по този начин да допълни още малко картината за настъпващия Зелен преход в Старозагорско.

Литература

- Asparuhov, V., Pendzhekova-Hristeva, R. (2026). Memoria Carbonara (Archival Memory as a Philosophical resource: The Mini Maritsa Iztok Case). *Filosofiya-Philosophy*, 35(1).
<https://doi.org/10.53656/phil2026-01-06>.
- Boyer, D. (2019). *Energopolitics: Wind and power in the Anthropocene*.
<https://doi.org/10.1215/9781478004394>.
- European Commission. (2019). Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: The European Green Deal. Communication no. COM/2019/640. Brussels: European Commission. Accessed at:
https://www.consilium.europa.eu/media/47573/st_15051_2019_init_en.pdf.
- Dalsgaard, S., Lautrup, A., Schyberg, K. A., Lippert, I. (2025). *The cultural complexity of carbon: Green*

Transformations in Contemporary Society. Taylor & Francis.

Götsch, B., & Palmberger, M. (2022). The Nexus of Anthropology and Narrative: Ethnographic Encounters with Storytelling Practices. *Narrative Culture*, 9(1), 1–22. <https://doi.org/10.1353/ncu.2022.0000>.

Howe, C. (2019). *Ecologies: Wind and Power in the Anthropocene*. <https://doi.org/10.1215/9781478004400>.

Mitchell, T. (2023). *Carbon democracy: Political Power in the Age of Oil*. Verso Books.

Paterson, M., Strippel, J. (2012). Virtuous carbon. *Environmental Politics*, 21(4), 563–582. <https://doi.org/10.1080/09644016.2012.688354>.

Kapusheva, E., Karagyozova, M., & Dodov, S. (2022, December 9). The Way of the Green Transition will not be Questioned – The Case of Vetrino - Transnational Social Strike Platform. *Transnational Social Strike Platform*. <https://www.transnational-strike.info/2022/12/08/the-way-of-the-green-transition-will-not-be-questioned-the-case-of-vetrino/>.

Pettifor, A. (2019). *The case for the Green New deal*. Verso Books.

Scoones, I., Newell, P., & Leach, M. (2015). The Politics Of Green Transformations. In *The Politics of Green Transformations* (pp. 1–24). <https://doi.org/10.4324/9781315747378-1>.

Evropeyski parlament. (2026, April). Fond za spravedliv prehod | Informatsionni fishove za Evropeyskia sayuz | Evropeyski parlament. [Европейски парламент. (2026, April). Фонд за справедлив преход | Информационни фишове за Европейския съюз | Европейски парламент]. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/214/%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4-%D0%B7%D0%B0-%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%BB%D0%B8%D0%B2-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%85%D0%BE%D0%B4>.

Kolektiv. (2021). Deklaratsia za klimaticna spravedlivost. [Колектив. (2021). Декларация за климатична справедливост]. <https://www.zazemiata.org/wp-content/uploads/2021/12/Deklaraciya-za-klimaticna-spravedlivost.pdf>.

Mancheva, S. (2025). Antropologicheski podhod kam transformatsiite v Marishkia vaglishten region v Bulgaria. *Καῖρός*, 7, 51–69. [Манчева, С. (2025). Антропологически подход към трансформациите в Маришкия възлищен регион в България. *Καῖρός*, 7, 51–69. <https://doi.org/10.69085/kairos20257051>].

Tsoneva, Zh. (2024). PREHODAT: PREZAREZHDANE? Kakvo oznachava Evropeyskata zelena sdelka za minyorskite obshtnosti? KOI – Kolektiv za obshtestveni interventsii. [Цонева, Ж. (2024). ПРЕХОДЪТ: ПРЕЗАРЕЖДАНЕ? Какво означава Европейската зелена сделка за миньорските общности? КОИ – Колектив за обществени интервенции].

Tsoneva, Zh. (2025). *“Togava horata kopaeli svetlina”* Balgarskata energetika mezhdu fosilnia sotsializam, Zelenia prehod i heliosotsializma. KOI – Kolektiv za obshtestveni interventsii. [Цонева, Ж. (2025). *“Тогава хората копатели светлина”* Българската енергетика между фосилния социализъм, Зеления преход и хелиосоциализма. КОИ – Колектив за обществени интервенции].